

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПИСЬМОВОГО МОВЛЕННЯ В ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Зозуля І.Є., Новак О.М., Присяжна О.Д.

Анотація. У статті описані деякі методичні питання навчання іноземних студентів письму та обґрунтована актуальність формування у них навичок письмового мовлення на початковому етапі навчання. Розглянуті аспекти формування в іноземних студентів умінь правильного написання окремих слів, термінів, словосполучень, речень, що сприяє задоволенню комунікативних потреб в умовах навчально-професійної комунікації та організації подальшої самостійної роботи з вдосконалення навичок письма.

Ключові слова: іноземні студенти, письмове мовлення, комунікативна потреба, навчально-професійна комунікація.

Аннотация. В статье описаны некоторые методические вопросы обучения иностранных студентов письму и обоснована актуальность формирования у них навыков письменной речи на начальном этапе обучения. Рассмотрены аспекты формирования у иностранных студентов умений правильного написания отдельных слов, терминов, словосочетаний, предложений, что способствует удовлетворению коммуникативных потребностей в условиях учебно-профессиональной коммуникации и организации дальнейшей самостоятельной работы по совершенствованию навыков письма.

Ключевые слова: иностранные студенты, письменная речь, коммуникативная потребность, учебно-профессиональная коммуникация.

Annotation. Some of the methodological problems of foreign students writing training and the urgency of shaping their writing skills at an early stage of learning are described in this article. The article deals with the aspects of the formation of foreign students skills of correct spelling certain words, terms, phrases, sentences, which contributes to meeting the communication needs in terms of teaching and professional communication and organization of further independent work on improving writing skills.

Key words: foreign students, writing, communication needs, educational and professional communication.

Зміст мовної освіти іноземців, що навчаються в українських ВНЗ, поєднує три взаємопов'язані складники (лінгвістичний, мовленнєвий, соціокультурний), які для навчання мови різних категорій іноземців мають свої особливості. Зміст

визначається відповідно до комунікативних потреб іноземців, тому може варіюватися залежно від етапу, рівня і профілю навчання

Мовна підготовка іноземних громадян ґрунтується на єдності навчання, загальнодидактичних принципах гуманізму, особистісного розвитку й виховання, науковості, системності та послідовності, усвідомленості й доступності, наступності й перспективності, зв'язку теорії з практикою, диференціації та індивідуалізації, міжкультурного діалогу, застосування різних форм навчальної діяльності, реалізації між предметних зв'язків.

Навички письмового мовлення є вкрай важливими для опанування іноземними студентами української мови. Адже письмове мовлення дає можливість перевірити не тільки знання лексичного та граматичного матеріалу але й, що не менш важливо, вміння і навички орфографічно, пунктуаційно й стилістично правильно висловлювати свої думки. У цьому й полягає **актуальність** нашого дослідження.

Метою роботи було описати деякі підходи навичок письмового мовлення в іноземних студентів.

Завдання роботи:

- охарактеризувати основні проблеми навчання письма іноземних студентів на уроках української мови як іноземної;
- описати комунікативні потреби іноземних студентів в умовах навчально-професійної комунікації;
- розглянути питання загальної характеристики іншомовної компетентності в техніці письма.

Мета мовної підготовки іноземних громадян полягає у формуванні комунікативної компетентності, забезпеченні їхніх комунікативних потреб у різних сферах спілкування: науковій (для отримання конкурентоспроможної підготовки за обраним фахом), суспільно-політичній і соціально-культурній (для належної адаптації та повноцінного орієнтування в новому соціально-культурному середовищі, особистісного культурного зростання), побутовій (для задоволення потреб повсякденного життя), а також для виховання гармонійної особистості, що здатна до міжкультурного діалогу.

Працюючи над мовною підготовкою іноземних громадян приділяємо увагу письмовому мовленню. При створенні письмового повідомлення головна роль належить вправі, тобто створенню уяви про те, що буде написано ще до моменту написання. Це рівні внутрішнього мовлення, яке проявляється у вигляді прихованих мовленнєвих реакцій, їм сприяють слухові та зорові уявлення слів. Внутрішнє мовлення не супроводжується озвучуванням, але має свою граматичну та стилістичну структуру, а також специфічну мовленнєву техніку. Рівень зовнішнього письмового мовлення репрезентується через форму графічних фіксацій внутрішнього мовлення. До складного феномену

письмового мовлення входять навики: написання знаків письма – букв (каліграфія), правильне перекодування звуків мовлення у адекватні знаки письма (орфографія), побудова та оформлення письмового висловлення (композиція), лексичні та граматичні навички [2:38].

Все зазначене свідчить про специфічність цілей та завдань навчання письмового мовлення. Цілі навчання письму тісно пов'язані з загальною ціллю й завданнями процесу навчання іноземної мови. Однак, в сфері тільки одного виду мовленнєвої діяльності – письма – таких задач може бути досить багато, і не завжди можна вказати ті задачі, які доведеться вирішувати іноземним студентам в реальному житті. Тому, наприклад, в навчальній сфері корисніше виявити задачі, які іноземні студенти повинні навчитися виконувати як користувачі мови (правильно написати своє ім'я, дату, адресу, написати привітання, лист особистого характеру, повідомляти інформацію про себе, свою сім'ю, місто, інтереси, запитувати цю інформацію у інших, повідомляти в анкеті формулярі основну інформацію особистого характеру, робити особисті записи під час читання тексту, прослуховування лекції (виписки, записи), описувати події, факти, явища та коментувати їх, написати заяву та виконати письмово інші формальності та ін.), є безпосередньою частиною навчального процесу (складання планів, тез, фіксування навчально-предметної інформації, складання навчальних записів, створення анотацій, конспектів, рефератів, виписування інформації з довідкової літератури і т.д.). Поєднання цілей та задач дозволяє вибирати адекватний їм підхід до навчання письмового мовлення.

В методиці навчання української мови як іноземної склалося, як мінімум, два підходи, пов'язаних з навчанням продуктивного (його ще називають експресивним) письмового мовлення. Один з них опирається на психологічні особливості творення письмового висловлювання. У такому випадку, в організації навчання письму центральне місце займає вторинний процес мовотворення, особистість студента, його комунікативні та пізнавальні потреби, цільові настанови на передбачені види письмових повідомлень, аналіз аудиторії, до якої звернено письмове мовлення. Модель навчання письмовому мовленню, що опирається на психолінгвістичну теорію творення письмових висловлювань, включає три етапи [2:38]:

- 1) навчання плануванню, програмуванню змісту письмового повідомлення;

- 2) навчання реалізації задуму письмового висловлювання: навчання структуруванню письмового повідомлення, оволодіння риторичною організацією та композицією тексту;

- 3) навчання самоконтролю, редагуванню написаного.

Другий підхід зорієнтований на продукт мовленнєвої діяльності – письмове висловлювання, текст, об'єктом оволодіння є форма та організація

письмового дискурсу. Відмінною рисою цього підходу є те, що розвиток продуктивного (експресивного) письмового мовлення тісно пов'язаний з рецептивною формою письмової комунікації – читанням. В результаті навички при навчанні письмового мовлення корелюються з різними видами читання шляхом:

- а) виписування певної інформації, суджень, аргументів, висновків;
- б) запису основних фактів тексту;
- в) укладання резюме;
- г) записи власної думки про прочитане [4].

У процесі взаємопов'язаного навчання формуються наступні вміння:

- 1) вміння передавати основну інформацію прочитаного / прослуханого тексту;
- 2) вміння передавати головну ідею;
- 3) вміння коротко / детально порівнювати, співставляти описані факти;
- 4) вміння наводити як докази ілюстративні приклади, аргументи;
- 5) вміння робити огляд, комбінування, об'єднання інформації;
- 6) вміння робити характеристику, висловлювати оцінку, власне ставлення до висловленого (згода – незгода, схвалення – несхвалення, здивування та ін.);
- 7) вміння реферативно викладати інформацію, анотувати та резюмувати її та ін.

Даний підхід до навчання письмового мовлення умовно називають текстовим, він добре розроблений у методиці викладання як рідної, так і іноземної мов [3], [7]. Типова схема роботи при навчанні зв'язного продуктивного письмового мовлення така: від аналізу тексту-зразка (з поступовим зменшенням опори на зразок) до створення самостійного письмового висловлювання. У текстовому підході навчання письму включає декілька етапів: читання, осмислення та аналіз текстів. В залежності від дидактичних завдань окремо або комплексно проводиться мовленнєвий, змістовий, стилістичний, композиційний аналіз тексту; побудова висловлення за аналогією з текстом-зразком; написання самостійних письмових висловлювань [2:39].

В навчанні української мови як іноземної можна збалансовано враховувати можливості вказаних підходів в залежності від рівня володіння мовою та потребами студентів.

Методика навчання письму диференціюється в залежності від етапу навчання нерідній, новій мові. Для формування навичок та вмінь у сфері репродуктивного та продуктивного письмового мовлення іноземним студентам необхідно оволодіти технікою письма, тобто познайомити з українським алфавітом, оволодіти правилами української графіки, орфографії та пунктуації. Таким чином, навчання техніці письма є початковим етапом навчання письму,

а поетапне оволодіння нею, як свідчить досвід нашої роботи в групах, – запорукою успішного формування умінь та навичок письмового мовлення у іноземних студентів [2:39].

Знайомство з українським алфавітом відбувається в рамках ввідно-фонетичного курсу. Студенти знайомляться зі звуками української мови та буквами, що позначають ці звуки (друкованими та письмовими, великими та маленькими). У друкованому вигляді великі букви, як відомо, відрізняються від маленьких висотою, а в письмовому вигляді відмінні й за величиною, і за написанням, що може викликати певні труднощі в іноземного студента, що починає вивчати нову для нього мову. Послідовність вивчення українських букв залежить, з одного боку, від складності звуку, що він позначає, з іншого – від складності написання самої букви для студентів певної національності. Наприклад, ті іноземні студенти, які володіють кириличним або латинським письмом у рідній мові, легко оволодіють написанням українських букв. Араби, китайці, азербайджанці та представники інших національностей, що використовують у своєму письмі арабське, ієрографічне письмо, зустрічаються у подібних випадках із значними труднощами. Відхилення можуть бути пов'язані із збільшенням розміру маленьких букв та зменшенням висоти письмових, з написанням букв "к", "л" вище стрічки (вплив латинського алфавіту: k, l), із зневагою характерного для українського письма нахилу [6:17]. Разом з тим деякі порушення, на нашу думку, припустимі, оскільки не перешкоджають письмовій комунікації.

Формування навичок графічного та каліграфічного оформлення письмового тексту складається з ряду взаємопов'язаних операцій: звукового представлення, звукового та зорового сприйняття, асоціювання звуків з відповідними графемами, руко-моторною діяльністю, що поєднані з внутрішнім мовленням [2:39].

Труднощі, пов'язані з оволодінням графікою та каліграфією, пояснюються крім невідповідностей алфавітів різними причинами: невідповідністю в усіх мовах звуків та букв; присутністю в рідній та українській мовах однакових за написанням букв, що передають різні звуки: с, п, р, т; присутністю в українській мові букв з надрядковими та підрядковими елементами, написання яких змішується.

З багатолітнього досвіду роботи з іноземними студентами нами встановлено, що на початковому етапі навчання письму більша кількість помилок є наслідком поганого засвоєння української фонетики, тому варто приділяти досить уваги звукобуквенним відповідностям, оскільки “той хто пише” завжди відштовхується від почутого слова та його вимови. Особливо ефективним, на наш погляд, є наступні вправи: звукобуквенний та складовий аналіз слова, слухові вправи, списування, списування з одночасним виконанням додаткових завдань (підкреслюємо певні графеми, відновлюємо пропущені в

слоах букви); групування слів за певними ознаками (дво- та трискладові слова з наголосом на певному складі, запис цифр словами, виписувати з тексту слова, що належать до певної теми та ін.); конструювання слів з букв і складів.

Основний принцип української орфографії – морфологічний, що значить, що кожна морфема (префікс, корінь, суфікс) пишемо однаково. Саме тому в групах з іноземними студентами виправдано використання вправ різного словотворчого аналізу, особливо технічних термінів, з якими студенти зустрічатимуться під час навчання.

Правила української орфографії подаємо поступово, під час знайомства з відповідним словом та граматичною формою. Подоланню труднощів сприяють робота над складом слова, різного типу орфографічні диктанти, самодиктанти, а також спеціальні вправи:

- а) копіювання тексту (списування) з метою засвоєння правил орфографії;
- б) списування, ускладнене додатковими завданнями (заповненням пропусків, підкреслюванням певних букв та ін.);
- в) групування слів (омографів, тематично пов'язаних слів, слів схожих за складом та ін.);
- г) написання диктанту на фоні шуму або інших перешкод та ін.

В практиці навчання української мови як іноземної одним з важливих завдань є навчання іноземних студентів сприйняттю запису мови на слух – з метою підготовки студентів до прослуховування запису лекцій. Запис лекції, що сприймається на слух, відноситься до вторинних видів комунікативної діяльності та являє досить складний процес навіть в сфері рідної мови. Навчаючи іноземних студентів сприйняттю та запису мови на слух, зустрічаємося з необхідністю спеціального відбору та організації навчального матеріалу, спеціальної організації навчального процесу. Найбільш поширеною вправою при навчанні письма є диктанти, твори.

У нашій роботі ми, виходячи з обмеженої кількості навчального часу й програми з української мови як іноземної, приділяємо увагу одному з видів письмових робіт – диктанту. Диктант (словниковий, вибірковий, фразовий, вільний, творчий, самодиктант та ін.) дає можливість виробити в іноземних студентів крім графічних, орфографічних та граматичних навичок ще й комплекс додаткових навичок, необхідних для запису лекцій зі спеціальності:

- а) навички біглого письма;
- б) навички використання мовленнєвих засобів мови, сприйманої на слух;
- в) навички швидкого запису основного змісту прослуханого мовлення;
- г) навички скорочення слів і речень (синтаксична конденсація);
- д) навички самостійного конструювання фраз, невеликого закінченого висловлювання.

Матеріалом для диктантів є навчальні тексти із посібників зі спеціальності і науково-популярні тексти, вибір яких визначається цілями й

задачами, поставленими перед студентами й викладачем у кожному конкретному випадку. Позитивні результати досягаються шляхом дотримання умов систематичного проведення диктантів з поступовим ускладненням лексико-граматичного матеріалу, збільшенням об'єму диктанту й темпу мовлення.

На наших заняттях з іноземними студентами ми приділяємо чимало уваги техніці письма.

Компетентність у техніці письма (КТП) – це здатність людини до коректного каліграфічно та орфографічного оформлення писемного висловлювання, яка базується на складній і динамічній взаємодії відповідних навичок, знань та мовної усвідомленості. Отже, КТП включає *графічні* та *орфографічні навички*; знання того, як накреслюються букви у виучуваній іноземній мові (ІМ) та основні закономірності правильного написання слів (правила орфографії), а також усвідомленість особливостей техніки письма (ТП) іноземною мовою. *Графічні навички* письма – це навички правильного накреслення букв і з'єднання їх у слові. *Орфографічні навички* (слово “*орфографія*” грецького походження, де *orthos* означає “прямий, правильний”, а *grapho* – “пишу”) – це навички написання слів у відповідності до правил використання письмових знаків у кожному конкретному слові. *Знання* у ТП – знання правил накреслення букв, орфографічних правил (узагальнюючі приписи про написання слів і їх значущих частин, про вживання малих і великих літер, про переніс слів з одного рядка на інший). *Усвідомленість* особливостей ТП – це здатність того, хто оволодіває ІМ, розмірковувати над процесами формування своєї ТП і оволодівати письмом, конструюючи систему власних знань про письмо; свідомо накреслювати літери та писати слова; аналізувати власне письмо і робити відповідні висновки, наприклад, приймати рішення щодо наявності порушень каліграфії/орфографії, аналізувати їх причини, застосовувати за допомогою викладача ефективні шляхи подолання [6:13].

Вправи для формування *графічної компетентності*, як правило, рецептивно-репродуктивні не комунікативні у списуванні окремих літер, їхніх сполучень, слів. Списуванню можуть передувати певні пояснення викладача щодо накреслення літери і демонстрація написання її викладачем з повторенням студентами його рухів у повітрі. Рекомендують навчати написання літер не в алфавітному порядку, а за набором елементів, що їх складають. Інша думка – починати з тих букв, які зустрічатимуться у перших необхідних для спілкування лексичних одиницях. Зважаючи на тісний зв'язок читання і письма і відповідно техніки читання і техніки письма, доцільно вчити іноземних студентів писати літери після того, як вони навчилися читати певні букви та їхні буквосполучення, в яких вони зустрічаються [6:16].

У зв'язку з тим, що вправи для формування графічних навичок призначені першим урокам навчання іноземців, бажано надавати їм ігрового характеру. Наведемо приклади таких вправ: а) Допоможіть великим і маленьким літерам знайти одне одного; б) Маленькі букви загубилися. Знайдіть їхніх “батьків”(це відповідні великі літери) і напишіть їх; в) Граємо у гру “7x7”. Намалюйте квадрат і впишіть у клітинки велику й маленьку літери відповідно до їх номера в українському алфавіті. Переможе той, хто правильно й швидко впише всі літери.

Складниками *орфографічної компетентності* є знання правил орфографії та орфографічні навички.

У групі вправ для формування орфографічної компетентності виділяють три підгрупи вправ: до першої підгрупи відносяться вправи у списуванні (виписуванні, дописуванні) слів, словосполучень, коротких речень; до другої підгрупи – вправи у репродукуванні слова і його запису на основі пояснення його значення іноземною мовою, рідше – рідною або малюнками (найкращий спосіб реалізації таких вправ – “поле чудес”, кросворди тощо); до третьої підгрупи – вправи для запису на слух (різного виду диктанти). Розглянемо види вправ кожної підгрупи [6:16].

Перша підгрупа вправ

Вправи у простому списуванні (спишіть подані слова (словосполучення, короткі речення), звертаючи увагу на виділені жирним шрифтом букви/ графеми).

Вправи в ускладненому списуванні (з підкреслюванням, групуванням: спишіть подані слова, підкреслюючи буквосполучення, що передають звук /.../; перепишіть слова у три стовпчики, згрупувавши їх за ...).

Вправи у виписуванні слів з певними ознаками (випишіть з поданих слова із певним словосполученням в середині слова, слова із суфіксом, префіксом тощо).

Вправи у вписуванні пропущених літер (перепишіть речення, дописуючи пропущені літери).

Друга підгрупа вправ одночасно перевіряє як знання правопису, так і знання значення самого слова / словосполучення.

Вправи типу “поле чудес” (розв'яжіть кросворд. Здогадатися, назви яких місяців заховані, вам допоможуть вказівки на порядок місяців українською мовою).

Третя підгрупа вправ включає різні види *диктантів*.

Зорові диктанти. На дошці / картках записані слова або словосполучення, короткий текст, який студенти читають, а викладач звертає увагу на труднощі в їх написанні. Потім написане стирається, і студенти пишуть його по пам'яті. *Слухові диктанти* можуть бути різних видів: а) з попередньо знятими труднощами; б) пояснювальний (з паралельним аналізом

труднощів написання); контрольний. Слід пам'ятати, що слуховий диктант – це одночасно вправа з аудіювання: пропуски слів у диктанті свідчать про те, що студент їх не зрозумів, а тому й не написав. Дуже корисно включати до диктантів слова омоніми, а також близькі за звучанням слова, які студенти сприймають як однакові. *Самодиктант* – це запис раніше вивченого (короткого тексту, діалогу, вірша тощо) напам'ять.

Одночасно з формуванням навичок у техніці письма студенти набувають певних знань, які забезпечують розвиток усвідомленості особливостей техніки письма іноземною мовою.

Якщо ми хочемо сформувати в студентів-іноземців КТП, зокрема графічні навички типу, то першими засобами навчання мають бути звичайна дошка і зошит для письма з прикладами літер та вказуванням напрямку руху при накресленні елементів літери; літери з крапок, які слід обвести. При цьому, потрібні студентам знання стосовно накреслення букв конкретної ІМ та правил з'єднання їх у слові даються викладачем у формі коротких правил-вказівок у процесі демонстрації написання тієї чи іншої букви / слова.

Далі у нагоді може стати комп'ютерна дошка, яка дає можливість як писати на ній, так і виконувати ігрові комп'ютерні вправи. Велику роль виконання вправ на комп'ютері може відіграти і у формуванні орфографічних навичок виучуваної ІМ у зв'язку з тим, що комп'ютерна програма підкреслює неправильно написане слово і дає правильний варіант. Тому слід заохочувати студентів виконувати письмові роботи на комп'ютері. У пригоді можуть стати і спеціальні комп'ютерні програми, націлені на навчання орфографії, які можуть дати не лише правильний варіант після виконання вправи, але й пояснити природу припущеної помилки. Одночасно з формуванням навичок ТП студенти набувають певних знань, які забезпечують розвиток усвідомленості особливостей ТП іноземною мовою [6:18].

Для контролю рівня сформованості КТП можна використовувати багато з вправ, які вживалися для формування цієї компетентності. Різниця полягатиме в тому, що студенти не перевірятимуть свої роботи за ключем або за допомогою взаємоконтролю: усі роботи перевірятиме і оцінюватиме викладач за прийнятою системою [6:18]. Звичайно, графічна компетентність має бути сформована на першому уроці вивчення ІМ. Далі вона має лише вдосконалюватися й коректуватися. Щодо орфографічної компетентності, то для перевірки рівня сформованості навичок у правописі більше підійдуть вправи другої й третьої групи.

Отже, у статті розглянуто питання загальної характеристики іншомовної компетентності у техніці письма, цілей її формування в іноземних студентів; надаються приклади вправ і завдань, описуються засоби формування компетентності у ТП і способи контролю рівня її сформованості.

Перспективами подальших досліджень є створення комплексів вправ для формування іншомовної компетентності в техніці письма.

Література

1. Бігич О. Б. Вправи з навчання техніки читання та письма англійською мовою на початковому ступені. – К. : Ленвіт, 2000. – 64 с. «Бібліотечка журналу «Іноземні мови», вип. 1/2000.
2. Богиня Л.В. Некоторые подходы к формированию навыков письменной речи у иностранных студентов-нефилологов / Л.В. Богиня, В.И. Владимирова // „Світ медицини та біології”, номер 2 2013 рік. – С.38-40.
3. Вагнер В.Н. Методика преподавания русского языка англоговорящим и франкоговорящим / В.Н. Вагнер // М., 2001. – 384 с.
4. Вишнякова Т.А. Основы методики преподавания русского языка студентам-нефилологам / Т.А. Вишнякова // – М., 1982. – 152 с.
5. Методика преподавания иностранных языков : общий курс : [учебное пособие] / отв.ред. А. М. Шапов. – 2е изд., перераб. и доп. – М. : АСТ : Восток – Запад, 2008. – 253 с.
6. Склярєнко Н.К. Методика формування іншомовної компетентності у техніці письма / Н.К. Склярєнко // Іноземні мови №2/2012 (70). – с.13-18.
7. Щукин А.Н. Методика преподавания русского языка как иностранного /А.Н. Щукин // Учебное пособие для вузов – М., 2003. – 334 с.